

Голові спеціалізованої вченої ради
ДФ38.053.003 Чорноморського національний
університет імені Петра Могили доктору
наук з державного управління, професору
Ємельянову В.М.

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора наук з державного управління, професора ректора Комунального закладу вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради» (м. Дніпро) Сиченка Віктора Володимировича, д. держ. упр., професор, на дисертаційне дослідження Михайлова Максима Олексійовича тему «Механізми удосконалення виборчого процесу в Україні» на здобуття ступеня доктора філософії у галузі знань «Публічне управління та адміністрування».

Актуальність дисертаційної роботи Михайлова Максима Олексійовича на тему «Механізми удосконалення виборчого процесу в Україні» зумовлена реформуванням державного управління в умовах розвитку демократизації суспільства, осучасненням підходів до організації виборчого процесу як форми виявлення прямої влади народу в демократичній державі, що надає надзвичайної пріоритетності проблемі активного залучення вітчизняного громадянського суспільства та його інститутів до публічного управління у виборчій сфері діяльності. Це в свою чергу потребує державно-управлінського підходу до розробки ефективних механізмів удосконалення виборчого процесу в Україні, пошуку нових шляхів публічного управління виборчою сферою та мінімізації впливу політичної боротьби на практичну діяльність суб'єктів виборчих правовідносин, повної відповідності міжнародним нормам і стандартам.

У міжнародних документах автором зацентрована увага на підвищенні прозорості та неупередженості виборчого процесу, що може бути забезпечено шляхом внесення змін та уточнень до відповідних правових актів, спрямованих на розвиток демократичних принципів організації виборчого процесу. Україна також керується міжнародними виборчими стандартами задля гармонізації національних механізмів управління виборчим процесом.

Тому вважаємо, що дисертаційне дослідження Михайлова М.О. тісно

пов'язане з проблематикою формування ефективних механізмів удосконалення виборчого процесу в Україні через використання відповідних інструментів взаємодії з різними сегментами соціального та політичного середовища щодо запровадження спільних намірів у суспільстві задля їх реалізації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Актуальність дослідження підтверджується його використанням у процесі науково-дослідних робіт теми кафедри парламентаризму та політичного менеджменту кафедри публічного управління та публічної служби Національної академії державного управління при Президентові України протягом 2017-2020 роки, зокрема: "Політична корупція в парламентській діяльності: природа, прояви, запобігання"; "Механізми запобігання політичній корупції в органах представницької влади в Україні"; "Політична культура в забезпеченні єдності та консолідації українського суспільства"; "Інституціоналізація публічної служби в Україні: теорія та практика".

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Обґрунтованість отриманих наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, забезпечена комплексним використанням загальнонаукових та спеціальних методів, серед яких: системний, діалектичний, системно-структурний, формально-логічний, порівняльний, статистичний, компаративний і логіко-семантичний та ін.; апробацією результатів дослідження на наукових та науково-практичних конференціях; при розробці програм професійного розвитку публічних службовців, практичним запровадженням у діяльності органів публічної влади, зокрема на державній службі та службі в органах місцевого самоврядування.

Теоретичне значення дисертаційного дослідження вбачається у тому, що автором комплексно розв'язано прикладну наукову проблему формування та реалізації механізмів удосконалення виборчого процесу в Україні у системі багаторівневого публічного управління України.

Унаслідок проведеного дослідження уперше здійснено системний теоретико-методологічний аналіз механізмів удосконалення виборчого процесу, який покладено в основу визначення наукових підходів щодо еволюції виборчого процесу на різних етапах державотворення, зокрема таких, як правознавчий, політологічний, інтегрований, організаційно-функціональний.

Запропоновано класифікацію механізмів як базових та спеціальних, що забезпечило їх структурно-функціональну характеристику та розробку моделі реалізації механізмів удосконалення виборчого процесу у системі багаторівневого публічного управління. Запропоновано проєкт Комплексної програми підготовки учасників виборчого процесу з метою формування цифрових компетентностей державних і недержавних суб'єктів участі та підвищення рівня цифрової грамотності населення.

Результати, отримані в процесі дослідження, підтверджують досягнення поставленої мети й вирішення завдань, дають підстави сформулювати висновки і практичні рекомендації.

У першому розділі дисертаційної роботи “Теоретичні засади дослідження механізмів удосконалення виборчого процесу” досліджено еволюцію виборчого процесу, що дозволило узагальнити тенденції його історичного розвитку, виокремити чотири періоди виборчих процедур – античний, середньовічний, Нового часу та новітній етапи, окреслити характерні історичні особливості кожного з них.

Здійснено дослідження понятійно-категорійного апарату питання механізмів удосконалення виборчого процесу потребувало попереднього аналізу наукового тлумачення його основних категорій, понять і термінів, а саме: “виборчий процес”, “механізми”, “механізми удосконалення виборчого процесу”. У контексті полеміки запропоновано авторське визначення феномена “механізми удосконалення виборчого процесу”.

Визначено структуру механізмів удосконалення виборчого процесу, яка ґрунтується на інституціональному, структурно-функціональному та системно-процесуальному, інструментальному та синергетичному підходах; розроблено їх класифікацію у сфері знань “Публічне управління та адміністрування” – як базових та спеціальних.

Здійснено комплексний аналіз базових механізмів удосконалення виборчого процесу в Україні – державного управління, державного регулювання, адміністративного менеджменту, спеціальних традиційних механізмів, які науково-методологічно обґрунтовані в державному управлінні – організаційно-правового, політико-правового, інституційного, інформаційного, комунікативного, фінансового, кадрового, технологічного; виокремлено спеціальні сучасні механізми вдосконалення виборчого процесу – інституціональний, електоральний, ресурсний.

У другому розділі дисертаційної роботи “Характеристика механізмів удосконалення виборчого процесу в системі багаторівневого публічного управління” здійснено сутнісну характеристику інституціонального,

електорального та ресурсного механізмів удосконалення виборчого процесу, визначено наукові принципи, підходи та інструменти їх реалізації.

Характеризуючи інституціональний механізм, відзначено наявність історичного досвіду з питань нормативно-правового, організаційного та фінансово-економічного забезпечення виборчого процесу, які провокують виникнення суспільно-політичних суперечностей, гальмують перехід держави на демократичний шлях розвитку. Аналіз сучасної інституційної структури виборчого процесу в Україні виявив її застарілою, інерційною в порівнянні з міжнародними стандартами, створеною для іншої соціально-економічної системи. Тому запропоновано потенціал інституціонального механізму спрямувати на подолання опору в провадженні інституційних змін у структурі та повноваженнях суб'єктів виборчого процесу, забезпечуючи взаємодію між різними сегментами соціального та політичного середовища через низку консенсусів, запровадження конвенційного договору в суспільстві щодо спільних намірів з удосконалення виборчого процесу. Це дозволить створити сучасну структуру електорального середовища, відтворити транспарентний процес та протистояти маніпулятивним технологіям у виборчому процесі.

Розкрито інноваційні інструменти реалізації електорального механізму – електоральний маркетинг та менеджмент, фасилітацію, краудсорсинг та Інтернет-технології. Ці інструменти здатні трансформувати інноваційні підходи удосконалення виборчого процесу в системі багаторівневого публічного управління для протистояння електоральному абсентеїзму, що є індикатором нестабільності політичної та соціально-економічної систем, недовіри людей до владних інститутів, делегітимації влади, електорального антиінтелектуалізму, що пов'язаний з відсутністю компетенцій і знань для здійснення раціонального вибору.

Здійснюючи характеристику ресурсного механізму на засадах інструментального підходу, автором визначено вплив фінансового, інформаційного, технологічного та кадрового компонентів на запобігання адміністративним, корупційним, економічним порушенням у виборчому процесі. Доведено, що посилення євроінтеграційного напрямку у вітчизняній публічній політиці сприяло вирішенню питання державного фінансування політичних партій.

Запропоновано краудфандингову технологію в удосконаленні виборчого процесу як один із методів деолігархізування влади в Україні шляхом позбавлення її такого ресурсу, як гроші. Створення антиолігархічної коаліції згенерує достатнє мотиваційне підґрунтя для наповнення виборчого бюджету самими виборцями.

Визначено, що невід'ємною складовою виборчого процесу є публічна кіберсоціалізація, яка полягає у формуванні специфічних компетенцій виборців щодо мережових виборчих технологій.

Розвиток професіоналізації суб'єктів участі у виборчому процесі є ще одним із важливих компонентів ресурсного механізму серед викликів і загроз постійних змін у виборчому законодавстві України. Розкрито значимість проведення організаційно-методичних заходів у виборчому процесі, які потребують системного підвищення правової культури його учасників, удосконалення їх професійної підготовки.

У третьому розділі “Перспективи удосконалення виборчого процесу в Україні” вивчено та узагальнено зарубіжний досвід впровадження електронного виборчого процесу; розкрито тенденції та виклики, пов'язані із залученням громадян до електоральної комунікації та публічної кіберсоціалізації шляхом якісної фасилітації й інтеграції особистості до кіберпростору в умовах цифрової демократії України.

Наголошено на важливості імплементації кращого міжнародного досвіду проведення електронних виборів на різних рівнях, необхідності розробки моделі реалізації механізмів удосконалення виборчого процесу в Україні, що дозволило б мотивувати включення громадян до процесів вироблення державної політики у сфері публічного управління.

Запропоновано практичні рекомендації щодо підвищення ефективності функціонування механізмів удосконалення виборчого процесу в Україні.

Встановлено, що вітчизняна практика ще не має значного досвіду розроблення та імплементації практичних інструментів реалізації механізмів удосконалення виборчого процесу у сфері публічного управління та адміністрування.

Достовірність та новизна отриманих результатів. Дисертаційна робота містить чітко виражені ознаки наукової новизни.

Автором вперше здійснений системний аналіз теоретико-методологічних засад механізмів удосконалення виборчого процесу, який покладено в основу наукових підходів дослідження еволюції та історичних аспектів становлення виборчого процесу на різних етапах державотворення, та класифікації механізмів на базові та спеціальні, що забезпечило їх структурно-функціональну характеристику у системі багаторівневого публічного управління в Україні; вперше запропоновано модель реалізації механізмів удосконалення виборчого процесу, ядром структурної побудови якої є спеціальні сучасні механізми – інституціональний, електоральний, ресурсний, які описово та схематично розкрито в тексті дисертації.

Автором удосконалено класифікацію наукових підходів дослідження

механізмів удосконалення виборчого процесу, зокрема: інституціонального, структурно-функціонального, системно-процесуального, інструментального, синергетичного, розширює можливості їх застосування для прийняття рішень на інституціональному, управлінському та технологічному рівнях, інструментарій реалізації спеціальних сучасних механізмів удосконалення виборчого процесу в Україні, зокрема: електоральний маркетинг та електоральний менеджмент, фасилітація, краудсорсинг, краудфандинг, Інтернет-технології, які сприяють реалізації електорального та ресурсного механізмів, взаємодіючи між різними сегментами соціального та політичного середовища.

Дістало подальшого розвитку теоретичне обґрунтування сутності, змісту та понять в системі основних міждисциплінарних методологічних підходів і до вивчення проблеми механізмів удосконалення виборчого процесу введення до наукового обігу авторських дефініцій “електоральний маркетинг”, “електоральний менеджмент”, “публічна кіберсоціалізація”, які запропоновані для означення електронного урядування та цифрової демократії у виборчому процесі.

Практичне значення і впровадження отриманих результатів дослідження полягає в розробленні пропозицій та рекомендацій щодо впровадження механізмів удосконалення виборчого процесу в Україні використано: Івано-Франківською обласною державною адміністрацією при розробці методичних рекомендацій для професійного навчання державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування з питань нормативно-правового забезпечення виборчого процесу до органів місцевого самоврядування, об'єднаних територіальних громад Івано-Франківської області, що сприятиме дотриманню норм чинного законодавства про проведення виборів (*довідка 23 листопада 2020 р. №1354/0/2-20/01-116*); Тернопільською обласною державною адміністрацією при розробці проекту Плану заходів щодо реалізації Концепції розвитку електронної демократії на 2019-2020 роки, схваленого Розпорядженням Кабінету Міністрів України 12 червня 2019 р. № 405-р, зокрема, враховано рекомендації щодо впровадження організаційного та правового механізмів забезпечення електронної демократії й електронного урядування у сферу публічного управління та адміністрування на основі аналізу зарубіжного досвіду (*довідка 20 листопада 2020 р. № 04-8046/32*); Шосткинською міською радою при розробці принципів публічного адміністрування інформаційно-комунікаційного забезпечення виборчого процесу для удосконалення механізмів електронної демократії – відкритості, прозорості, доступності на виборах до місцевих рад (*довідка 24 листопада 2020 року № 4137/01-37*);

Фастівським виконавчим комітетом Фастівської міської ради Київської області при здійсненні інформаційно-консультативної підтримки суб'єктів виборчих перегонів Фастівської територіальної громади у реалізації публічного адміністрування інформаційно-комунікаційного забезпечення виборчого процесу, що може бути врахованим для подальшого розвитку прямої демократії в Україні (довідка 18 листопада 2020 року № 06-33/4979); Чернігівським центром перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і організацій у наданні методичної та інформаційно-консультативної допомоги слухачам із питань публічного адміністрування виборчого процесу до місцевих рад (жовтень, 2020), у розв'язанні ситуативних вправ із застосуванням організаційно-фасилітативного підходу в умовах електоральної комунікації (довідка 22 січня 2021 року № 01-02/38); політичною партією "Громадський рух Миколи Томенка "Рідна країна" під час експертного супроводу виборчого процесу на території Київської області щодо налагодження взаємодії місцевої влади та громадян через посилення впливу діалогових комунікацій на громадську активність виборців (довідка 16 листопада 2020 року № 04/ 2020), Національною академією державного управління при Президентові України при підготовці здобувачів ступеня доктора філософії та магістрів з галузі знань 28 "Публічне управління та адміністрування" за спеціальністю 281 "Публічне управління та адміністрування" (довідка 23 грудня 2020 № 200).

Оцінка змісту та основних положень дисертації, її завершеності та відповідності встановленим вимогам. Зміст та основні положення дисертації свідчать про її завершеність та відповідність встановленим вимогам. Наукові положення, висновки та рекомендації, що відображені у дисертації, автор обґрунтовує на основі логічного викладу матеріалу. У висновках до розділів відображені результати дослідження конкретних питань. Розділи роботи взаємопов'язані між собою. Найважливіші результати дослідження викладені у висновках дисертації, що відповідають поставленим завданням.

Дисертація оформлена відповідно до вимог Міністерства освіти і науки України, що висуваються до даного виду робіт. Зміст наукових праць доповнює основні положення дисертації.

Повнота викладення матеріалів дисертації в публікаціях та особистий внесок у них автора

Основні наукові результати дисертації висвітлено у шести наукових публікаціях, розміщених у фахових виданнях, які розкривають її основний

зміст, у тому числі: п'ять статей у наукових фахових виданнях України з державного управління, одна стаття в зарубіжному науково-періодичному виданні. Крім того, опубліковано 14 тез у матеріалах науково-практичних конференцій, що свідчить про висвітлення основних результатів дослідження у відкритих джерелах. Публікації відповідають п.11 Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 року №167.

Результати дослідження опубліковані в наукових виданнях особисто здобувачем, без участі у співавторстві з іншими науковцями, носять самостійний характер, крім одних тез у співавторстві, у яких здобувачу належить частина публікації, присвячена аналізу зарубіжного досвіду реалізації адвокати на місцевому рівні. Безпосередньо публікації висвітлюють кожен з елементів дослідження та дають в цілому сторонньому науковцю уявлення про спрямованість та завдання наукового дослідження.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації.

Оцінюючи дисертаційне дослідження в цілому позитивно, можна вказати на деякі дискусійні положення та зробити певні зауваження.

1. Автором здійснено науково-методологічний аналіз механізмів удосконалення виборчого процесу, доцільно було б показати їх взаємодію в комплексності,

2. В роботі здійснений аналіз нормативно-правового й інституційного забезпечення інституціонального механізму удосконалення виборчого процесу. На нашу думку, більш доречним було б запропонувати критеріальний підхід до виокремлення інструментів та технологій забезпечення інституціонального механізму удосконалення виборчого процесу.

3. Щодо виборчого процесу, то варто було б тексті роботи дотримуватися єдиних підходів до тлумачення поняття «виборчий процес», адже по тексту воно згадується як процес, як система, як діяльність.

4. В роботі зазначено, що удосконалення виборчого процесу впливає на взаємодію органів державної влади, органів місцевого самоврядування, наукових інституцій, бізнесу та громадянського суспільства, які можуть чинити опір змінам. В роботі не зазначено, яким чином можна вибудувати організацію удосконалення виборчого процесу, щоб мінімізувати ризики супротиву змін.

5. У дисертаційному дослідженні автор недостатньо уваги приділяє технологічному компоненту ресурсного механізму. На наш погляд, потрібно було б більше уваги приділити цьому компоненту та інноваційним методикам його реалізації.

6. У дисертації є певне недотримання вимог щодо її форматування, зокрема, наявні рисунки 2.2 і 3.3, а також окремі таблиці, які є значними за обсягом, доречніше було б перенести в додатки.

Проте, означені зауваження не знижують наукової і практичної цінності отриманих результатів, які є обґрунтованими і достовірними.

Загальний висновок.

З огляду на актуальність, новизну, важливість здобутих автором наукових результатів, їх обґрунтованість і достовірність, практичну цінність сформульованих положень і висновків, вважаємо, що дисертаційна робота Михайлова М.О. на тему “Механізми удосконалення виборчого процесу в Україні” є самостійним, оригінальним, завершеним науковим дослідженням, у якому вирішено актуальне наукове завдання в галузі знань “Публічне управління та адміністрування” щодо обґрунтування засад реалізації механізмів удосконалення виборчого процесу в Україні.

Таким чином, дисертаційне дослідження Михайлова М.О. на тему “Механізми удосконалення виборчого процесу в Україні” відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах) затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283) та пункту 10 Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 р. № 167, а його автор заслуговує на присудження ступеня доктора філософії у галузі знань “Публічне управління та адміністрування”.

Рецензент:

Ректор комунального закладу вищої освіти
«Дніпровська академія неперервної освіти»
Дніпропетровської обласної ради»,
Заслужений працівник освіти України,
доктор наук з державного управління, професор

В.В. Сиченко